

Катерина ГЛУХОВЦЕВА

Навчально-науковий інститут філології і журналістики
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
вул. Івана Банки, 3, м. Полтава, 36006, Україна
Електронна пошта: hlukhovtseva@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5581-2204>

Ірина ГЛУХОВЦЕВА

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
вул. Іоанна Павла II, 17, м. Київ, 01042, Україна
Електронна пошта: IrynaYaroslavna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3265-4733>

КОНЦЕПТИ *СЛОВО, МОВА* В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

У статті розглянуто концепти *слово, мова* в поетичному доробку Д. Павличка, що вербалізований багатьма лексемами, серед яких ми виділяємо центр і периферію. До центру названого концептуального поля належать лексеми *слово* і *мова*, до периферії — *глагол, суржик, пісня-мова, український словник, лексикон, матюки* та ін. Значення центральних вербалізаторів можуть переплітатися, накладатися один на одного. Додаткових смислових відтінків набуває лексема *слово* в контекстуальній кореляції з номенами *здорова нація, народ, держава, територія, земля*, для яких мова є ідентифікатором, бо свідчить про незалежність нації, самостійність держави, автохтонність народу. Співвіднесення поетичного образу слова з назвами суспільно-політичної сфери допомагає осмислити значення мови для становлення державності в Україні.

Реалізація концепту *слово* здійснена із залученням найменувань морально-етичного змісту — *невмирущість, свобода, дух народу, кров предків*. Поет отожднює слово з людиною, створюючи його персоніфікований образ. Таким чином митець демонструє глибинні витоки української мови, її зв'язок із ментальністю народу, що відображено в назвах навколишньої дійсності.

Одним з поширених прийомів образності та логічної побудови думки в аналізованих висловленнях про слово є аналогія, при якій відбувається перетин інформаційних потоків кількох сфер. Тому слово української мови в поетичному доробку Д. Павличка — це *щоденне чудо, сонце, серце, крові гордий спів, пісня, відвага, сила, сім'я, душа нескована, надія і наснага, чертог*, що надає неповторних нових конотацій усьому висловленню, підкреслює зв'язок рідної мови з ментальністю народу. Поет говорить також про здобутки українців у галузі літературної творчості, на-

Цитування: Катерина Глуховцева, Ірина Глуховцева. Концепти слово, мова в поетичній творчості Дмитра Павличка. Мовознавство. 2025. № 1. С. 68–78. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-340-2025-1-005>

Citation: Hlukhovtseva K., Hlukhovtseva I. (2025). Kontsepty slovo, mova v poetychnii tvorchosti Dmytra Pavlychka [The concepts of СЛОВО and МОВА in Dmytro Pavlychko's poetic creativity]. Movoznavstvo, (1), 68–78. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-340-2025-1-005>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

зиваючи мовотворчість Т. Шевченка *зоряницею Кобзаря*, творчість Лесі Українки й І. Франка — *зіркою Лесиною* і *Франковою*, вірші М. Рильського — *Рильського ясною зорею*. Мова у віршах поета постає як завоювання багатьох поколінь борців за її процвітання. Носіїв мови Д. Павличко поділив на дві групи: з одного боку, *народ, братове*, а з другого, — *перевертні, хохли, моголи, чиновники студені, племено безлобе, яничари, покручі*.

Лексема *слово* набуває нових семантичних ознак у сполученні з означеннями *рідне, сяюче, гостре, просте, затаєне, нерідне, мамине, материнське, своє, наше, праведне, мудре, вічне, зряче, слово з кричі*.

Ключові слова: концепт, метафора, аналогія, антоніми, смислові відтінки.

Кінець ХХ — початок ХХІ ст. позначений увагою лінгвістів, передових культурних діячів до питань статусу української мови, особливостей її функціонування в державі та різних соціальних спільнотах, сутності мови і слова. Обговорюються й суміжні з названими проблеми. Різномасштабність досліджень і сентенцій на цю тему породжує низку текстів відмінних жанрів, у яких порушено такі питання. Це, зокрема, наукові статті, монографії, науково-популярні студії, публіцистичні виступи, поетичні твори.

У поезіях мовні питання розглянуто зазвичай через призму авторського «я», що, залежно від особистісного бачення, майстерності образно й метафорично формулювати думку, осмислюючи дійсність, пов'язано з розширенням лексико-асоціативних зв'язків у мовній картині світу кожного автора. Тому особливості використання лексем *мова* і *слово* в поетичному доробку українських митців потребують систематизації, докладного вивчення, що сприятиме виявленню традиційних і нових смислових нашарувань на основне значення лексем, нової асоціативності й оцінності.

У доробку Д. Павличка вірші лінгвістичної тематики завжди посідали особливе місце, що стало приводом до упорядкування окремої збірки поезій, у якій зібрано вагому частину творів автора різних років видання про мову [Павличко].

Питання концептуального значення й змістового наповнення лексеми *слово* вивчалися на матеріалі усного мовлення українців [Пахомова], поетичних текстів ХХ ст. (В. Сосюра, А. Малишка, М. Рильського, В. Симоненка, Б. Олійника, С. Крижанівського, Б. Бойчука, Б. Лепкого, П. Карманського), а також релігійної літератури ХІХ – ХХ ст. (Біблія) та мовної картини світу Г. Сковороди [Мех 2005]. Зокрема, у монографії Н. Мех розглянуто концепти *мова* і *слово* з погляду розгортання їхньої значеннєвої динаміки. Дослідниця зараховує концепт *слово* до наскрізних культурних концептів, пов'язаних із духовною сферою, що підтверджено частотою вживання і підзначеннями лексеми-вербалізатора [Мех 2008].

У низці статей про концепт *слово* порушено чимало теоретичних і прикладних питань лінгвістики, як-от, у статті Н. Мочалової описано «поєднання християнської моралі та дохристиянських наївних вірувань у царині слова». Автор доводить, що слово розглянуто як логос, тобто відображення життя, існування, буття як самого себе. Це уявлення прийняте в українському менталітеті та трансформувалося у так звану магію слова, яка стала інструментом зміни майбутнього через побажання та святкові обрядові народні пісні та дійства. Актуальні для всіх сфер людського життя, лексеми *слово* чи *мова*

стали мірилом людської поведінки, способом покарання прокльонами тих, хто на це заслуговує [Мочалова : 39, 41].

І. Заремська дослідила вербалізацію концепту *мова* в публіцистичних творах Л. Костенко [Заремська], Н. Ковтонюк описала полісемантичний концепт *слово* в прозі Е. Андіївської [Ковтонюк]. А. Огар констатує, що в романі Р. Іванченко «Отрута для княгині» міститься «добірна низка мікроконтекстів, які виразно засвідчують загальнонародне смислове наповнення концепту *слово*, що виходить далеко за межі найповніших глумачних словників, із залученням до концепту компонентів морально-етичного й ментального планів (добро, зло, правда, кривда, душа, дух, совість, пам'ять), із ототожненням слова з людиною, з її народом. Охоплення концептом такого спектру смислів, зокрема й абстрактних, засвідчує його непересічність у когнітивному континуумі, його глибоке філософське підґрунтя і втаємничену природу» [Огар : 85].

Ю. Гладир вивчила вербалізацію концепту *слово* в поезіях М. Вінграновського. Вона доводить, що слово для поета — це олюднений образ, адже воно «виростає зі слова народу, а отже, він зобов'язаний захищати й оберегати цей високий дар, продовжувати його життя поза часом і простором, зважаючи на його божественну сутність» [Гладир].

М. Федурко описує концепти *мова* і *слово* в поезіях Т. Шевченка. Вона засвідчує високу частотність цих лексем у творчості Кобзаря [Федурко], тоді як І. Фаріон, вивчаючи Шевченків концепт *слово* в рецепції Д. Донцова, доходить висновку, «що безпомилкова заглибленість та детермінізм у судженнях допомогли вченому сягнути Шевченкових джерел розуміння природи слова не лише як філологічної одиниці. Донцовські міркування про Шевченкове слово у цій розвідці розглянуто під трьома поглядами: містичне слово (тому що від Бога); креативне слово (тому що творить неповторну, національну людину і світ); дуалістичне слово: слово-правда (тому що Бог) — слово-лжа (тому що від лукавого)» [Фаріон].

І. Глуховцева описала епітетні словосполучення лексеми *мова* в поезіях Д. Павличка [Глуховцева]. Вона доводить, що поет розглядає чимало питань функціонування української мови в Україні. Для цього він в образній формі розтлумачує слово *мова*, оперує словосполученнями *рідна мова*, *українська мова*, *наша мова*, *моя мова*, *своя мова*, *материнська мова*, *солов'їна мова*, *Шевченкова мова*, *правдива мова*, *пресвята мова*, *проповідна мова*, *пісенна прадідна мова* та ін. Кожне словосполучення, ужите письменником, має свою внутрішню форму, створювану й наповнену автором або окремим сюжетним описом, його контекстним використанням, що стає ґрунтом для формування внутрішньої форми поетичного тексту. Майстерність Д. Павличка як поета дослідниця вбачає у створенні оригінальних опозицій, що нерідко стають основою протиставлень чи зіставлень, ядром метафоричних висловлень [Глуховцева : 348].

Для дослідження смислового наповнення і вербалізації концептів *слово*, *мова* в поезіях Д. Павличка використовуємо прийоми контекстологічного аналізу та виявлення змістового наповнення вербалізаторів концепту, а також описовий метод.

Репертуар вербалізаторів концепту *слово* в поетичних творах Д. Павличка має центральну і периферійну зони. До центру номінативного поля належать лексеми *слово* і *мова*, до периферії — *глагол*, *суржик*, *пісня-мова*, *український словник*, *лексикон*, *матюки* та ін.

Лексема *слово* в сучасних словниках української мови зафіксована з сімома значеннями. У віршах поета найчастіше вона вжита зі значенням 'мовна одиниця, що являє собою звукове вираження поняття про предмет або явище об'єктивного світу' («Чия це проповідна мова // Вчувається мені під ніч, // Коли безмежність лазурова // Очима багатьох сторіч // На мене дивиться, неначе // Мене згори хтось пізнає, // І слово мудре, вічне, зряче // Заселює в єство моє?» [ПД : 112]) та 'мова, мовлення' («Мово рідна, квітуй і шануйся, // Любов'ю воздай всім народам і мовам. // З тобою я плачу, з тобою сміюся, // О ріднеє слово» («Рідна мова»), рідко — 'висловлювання, фраза' («А ти знімаєш всюди шум, // Що рідне слово мре в народі!» [там само : 9]), 'літературний текст пісенного твору' [СУМ, 9 : 372] («Для нього ти як синява зимова, — // не жде він грому — полосни ножем // Нежданого затаєного слова» [ПД : 25], тобто словами пісні).

Оскільки семантичні поля концептів *мова* і *слово* нерідко накладаються і тісно переплітаються, лексема *слово* набуває тих смислових ознак, що й номен *мова*: 'здатність людини говорити, висловлювати свої думки' («О рідне слово, що без тебе я?!» [там само : 14]); 'сукупність загальноприйнятих у межах цього суспільства звукових, словесних і граматичних засобів для формування мислення та спілкування' [СУМ–20] («Між горами в долинах — білі юрти, // Червоних коней ходять табуни. // Монголи там живуть, а не манкурти, // І рідне слово бережуть вони» [ПД : 40]); 'мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити' («Говоримо, але вже наша думка зблякла, // Вже наймогутніші скалічено слова, // І чути нам з небес багрянний гуркіт пекла, // І на землі горить людська душа жива» [там само : 17]).

Метафоричне осмислення дійсності спонукає поета до використання аналогії як одного з прийомів побудови думки, при якій відбувається перетин інформаційних потоків кількох сфер [Остапчук : 224].

Судження за аналогією засноване на схожості цього предмета з іншим одиничним предметом. Так, для авторського розуміння сутності й ролі *мови* та *українського слова* в державі важливого значення набувають ті поняття і явища, з якими Д. Павличко ідентифікує українську державність і мову: «Все пам'ятає нація здорова, // І тями в неї ти не відбереш! // Держава — територія і мова, // Земля і слово — то одне і те ж! // Як світ, багатомовним будь, народе, // Та рідне слово бережи, як твердь // Своєї невмирущості й свободи, — // Бо другу мову приймеш ти, як смерть!» [ПД : 75]. Поет переконаний, що в незалежній державі має бути своя державна мова як неодмінна ознака самостійності: тому держава — це мова, а мова — це держава; рідне слово — це рідна земля, а рідна земля — це рідне слово. Отже, поет ставить питання гостро: «Або — або! Слова одверті: // Або замучить нас хахол, // Або ти станеш проти смерті, // Збереш водно третини й чверті / Душ українських, що, роздерті, // Ждуть на цілющий твій глагол!» [там само : 55]. Проте Д. Павличко переконаний: «Ні, ми не двомовні люди-недоріки, // Ми — із цього світу, знаєм сотні мов. // Але наша мова, дана нам навіки, // То — земля, де предків не змовкає кров» [там само : 81]. Отже, рідну мову, рідне слово Д. Павличко співвідносить з Україною як незалежною державою, землею, на якій споконвіків жили українці, самобутньою культурою, свободою, безсмертям: «Мова — то свобода, мова — то Україна // Мова — то держава, // То безсмертя дух» [там само : 80].

Українську мову, рідне слово Д. Павличко співвідносить із Божою думкою, зерном і хлібом, життям, духовністю: «Бо мова — то не звук, а думка

боготорна, // Зерно, що хліб дає й життя снагу святу. // Тому й мололи нас тяжкі московські жорна, // щоб обернути в спуз духовну повноту. // Я вам скажу, брати, при сяєві Оранти, // Що з двох державних мов — дорога в смерть одна; // Нас винищать раби — законні окупанти, // До мови рідної ненависть потайна» [там само : 56].

Д. Павличко розуміє, скільки зусиль було докладено, щоб українська мова активно функціонувала, тому він називає її «золотою підковою Майдану»: «Страшно знати, що вмирає мова, // Плекана тобою, мов дитя, // що Майдану золота підкова // Зламана і кинута в сміття» [там само : 77].

Смислове поле лексеми *слово* розширюється, коли воно співвідноситься з такими абстрактними поняттями, як *щоденне чудо*, яким засвідчено постійний розвиток і збагачення мови, архетипним символом світла і тепла — сонцем, народним духом, тобто багатими культурними традиціями: «То наше слово, то — щоденне чудо, // То сонця зір крізь каменя більмо, // То — дух народу, О всесильний Буддо! // Все в нас бери, — лиш мови не дамо» [там само : 41].

Рідне (українське) слово, на думку поета, передусім пов'язане із серцем людини, одним з головних її органів, що, за народними повір'ями, символізує зосередження почуттів, настроїв, переживань. Свідомий носій мови відчуває в ній багаті надбання, скарби, які поет співвідносить з піснею, історією роду, прізвисьмом, з родиною. Знання й розуміння рідної мови здатні розбудити почуття гідності, відваги. Мова невіддільна від особистості (*серце, душа, відвага*), це розрада для того, хто переживає несприятливі часи, тобто це надія і наснага: «Мое ти серце, пісня і відвага, І прізвисьце, і сила, і сім'я. // Ти вся душа нескована моя, // В найтяжчі дні — надія і наснага. // Тебе у спадок віддали мені // Мої батьки і предки невідомі, // Що згинули за тебе у вогні» [там само : 14].

Поет прагне, щоб українська ментальність була передана рідним словом, багатим на смислові відтінки. Тому у вірші «До української мови» використовує особливий різновид метафори персоніфікацію, що є прийомом поетичного олюднення мови, отождоженням слова з людиною: «Збережи нам небо, землю й воду, // Та не в лексиконах, як латинь, // А в живому голосі народу, // В грі весіль і в молитвах святинь» [там само : 61].

Лексема *слово* наповнюється новими смислами і набуває значення 'мова, що має багаті літературні традиції' при згадці про творчість класиків української літератури Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського, мову яких названо влучними перифразами: «Жити буде наша мова, // Зоряниці Кобзаря, // Зірка Лесина й Франкова, // Рильського ясна зоря!» [там само : 35].

У вірші «Концерт для царя» йдеться про С. Крушельницьку, яку за життя визнано найвидатнішою співачкою світу, що для російського царя (ката України) співала українських пісень — «<...> полоснула ножом нежданого, затаєного слова: Лунала пісня. Плакала діброва, // Колосся шелестіло на лану, // Об кручу хвиля хлюпала Дніпрова, // Несли дівчата пісню голосну, // Подільський гай озвався солов'їно // До сонця, що підводилось із сну. // Немов серпанок, звуки піаніно // Зникали в сяйві голосу. Дочка // Твоя співала-мстила, Україно!» [там само : 26]. У тексті вірша наголошено на тому, що рідне слово номінує природні явища, жителів України лексемами, тісно пов'язаними зі світобаченням і світосприйняттям українців, завдяки чому створюється культурний фон висловлення. А неологізм *пісня-мова* називає цілісне поняття, у якому сконцентровано увагу на єдності майстерного во-

кального відтворення мелодії та глибини змісту тексту пісні: «Тієї пісні-мови не убить» [там само : 27].

У вірші «Микола Лукаш» Д. Павличко відтворює образ знаного українського перекладача, мовознавця і поліглоту, за громадянською позицією — шістдесятника, що мав «дар не ридючи нести свого хреста», бо «В його душі любов палала понадміру, // І мова сяяла, мов космосу врата»: «Збирати зорі слів і тамувати болі // Судилося йому, щоб відвернути скон // Народу, скутого на рабським суходолі. // Він вічний, як земля, та не серед ікон // Його парсуна! Він — свободи лексикон, // Схорона нашого майбутнього в глаголі» [там само : 51]. Багатство і красу вокабуляру лексикографічних праць М. Лукаша поет демонструє з допомогою метафори *зорі слів*. Перифразою *лексикон свободи* вербалізовано вміння вченого укладати лексикографічні праці, у яких збережено самобутність значенневих відтінків найменувань, їхню специфіку в українській мові, на що не впливають політичні уподобання і симпатії. Отже, репертуар вербалізаторів концепту *слово* доповнено найменуваннями *лексикон* і *глагол* 'мова, слово' [СУМ–20], що надають висловленню конотацій урочистості, піднесеності.

У вірші «Сергієві Мельничуку», що присвячений студентові Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, якого переслідували за вимогу викладання всіх предметів українською мовою, Д. Павличко згадує про *крові гордий спів*, тобто генетичну пам'ять, яка допомагає цінувати й берегти своє: «Мій дорогий Сергію Мельничуку, // Я чув твоєї крові гордий спів, // Коли ти рідну мову взяв за руку, // В Луганський університет завів... // Ти йшов із рідним словом на кострище, // Ти зграї малоросів переміг, // Та знов перевертень над нами свище, // І серце мови рве новий батіг» [ПД : 36].

Концепт *слово* збагачений також згадками про культурні центри України, де цінують рідне українське слово. Це Львівський національний університет («Ти освітив життя моє, мій університетський доме!»): «Маяк видніє всім здаля, // Бо в книзі правди — рідна мова, // І слухає моя земля: // говорить кафедра Франкова» [там само : 21].

Серед вербалізаторів концепту *слово* важливе місце займають найменування суспільних і соціальних груп людей. Д. Павличко українців, які сприяють розвиткові української мови, називає *братове*, *народ*, а українофобів — *перевертнями* [там само : 11], *хохлами*, *хахлами* [там само : 15, 60], *моголами* (услід за Т. Шевченком [там само : 16]), *чиновниками студеними*, *племеном безлобим* [там само : 50], *яничарами*, *покручами*, *молоросами*. У другій групі лексем кожне з найменувань має широкий спектр негативних конотацій, від різкої сатиричної до легкої іронічної: «Українська мово, будь твердою! // Пахне вітер подихом золи, // Йдуть на тебе темною ордою // Яничари, покручі, хахли» [там само : 60]. У вірші «До росіян» поет українських росіян протиставляє малоросам: «Не впадять же ви в лукавство // Малороса з підворіть, // Слова нашого державство // Не діліть, а збережіть» [там само : 62].

Поет заперечує користь «метафоричної солі» в літературі з матюками, на що вказує в однойменному вірші. Він використовує в одному тексті слова-терміни, які умовно можна назвати книжними за сферою вживання (*література*, *слово*), і найменування з побутової (*кізяк*, *лайно*) чи розмовної сфер (*дебіл*). Це є засобом створення контрасту між загальноновживаною (нормативною) і обценною (табуйованою) лексикою: «Література з матюками — // То надто заздрісне! Воно, // Неначе борщ із кізяками, // неначе мисляче лайно! // Читаєш — серце задубіле, // І кожне слово, як страма, // Невже

нам доведуть дебіли, // Що людських слів уже нема?» [там само : 72]. Він засуджує «мряку суржику» і не розуміє «модерного генія», який продукує літературу з матюками: «Матюки — то генії модерні, // Навчені зростати на гною, // Жити в скверні і писати в скверні, // Кидати лайно в красу твою. // Мово рідна, сто разів розп'ята, // Все прийми, що в СЛОВІ; тільки лють, // Тільки лють московського солдата // не прийми у материнську груди!» [там само : 79].

Поетичне осмислення лексеми *слово* Д. Павличко демонструє і при сполученні її з різними епітетами. Так, скажімо, поняття «рідне слово» поет сприймає як розкішну величну будівлю, палац; цим словом можна говорити з Богом і збагачуватися: «Лиш *рідне слово*, що було чертогом // Моїх дідів та їхніх повитух, // Дано мені, щоб розмовляти з Богом, // І думати, й творити власний дух» [там само : 47], де *чертог* (застаріле, поетичне) 'розкішна, велична будівля, палац' [СУМ, 11 : 313]. Особистість, що зневажає рідну мову, не може, на переконання поета, виявляти любов і пошану до чужої мови: «Ні, не буде // Душі людської зігрівати // Дзвінкою мовою чужою // Перевертень, що рідне слово // В собі згасив, неначе ватру» [ПД : 11].

Говорити рідною мовою для поета — це означає не боятися власне українських засобів висловлення думки, не відтворювати варіант мови, наближений до російської, яку в науковій літературі іноді називають недомовою, а при спілкуванні послуговуватися самотніми словами і формами: «Де ти стоїш в тяжкій задумі, бо, може, й *слова* в тому шумі // Не вчув би *рідного!* Забули ? // Та ні, ось пишемо цидули, // Статті та з уряду бомаги, // А в земляків нема відваги // По *своєму заговорити...* // Учені дуже, що робити?! // Хоч не голодні, хоч не голі, // Хоч не в кайданах, все ж — могли!» [там само : 16]. Сучасне писемне ділове мовлення поет називає розмовними найменуваннями: *цидула* ('Цидула, розм. Те саме, що й цидулка. Цидулка, розм., короткий лист, записка' [СУМ, 11 : 211]), *бомага* (див.: 'Бумага. Ділове письмове повідомлення, розпорядження або інший офіційний документ' [СУМ–20]), що надає тексту сатиричної конотації.

Словосполучення *материнська мова* має приблизно той самий набір сем, що й *рідна мова* («Навіщо вам державні атрибути, // Тризуби й синьо-жовті прапори, // Як *мови материнської* не чути // У ваших душах: не "поглянь" — "смотри"» [ПД : 50], «Боже, порятуй нас, поверни нам знову // *Материнську мову*, єдності можуть, // А як ні, то кинь нас, як стару підкову // У вогонь в тій кузні, де мечі кують» [там само : 82]), хоча воно не дорівнює вислову *маміне слово, мамині слова*: «Нема в мого ества глибинах світла, // Яснішого за *маміні слова*, // В його теплі душа моя розквітла, // Неначе та черешня майова» [там само : 47], адже останнє словосполучення не лише інтимізує висловлення, а й дозволяє відчутти зв'язок з родиною, родом.

Словосполучення *нерідне слово* вступає в опозицію з висловом *рідне слово*, актуалізуючи сему 'чужий', створюючи антонімічне протиставлення: «Вони ж *нерідними словами* // Хвалили рідних матерів» [там само : 32].

Означення *сяюче (слово)*, підсилене дієприкметниковим зворотом *витесане з криці*, тобто міцне, зроблене з криці, а також правдиве, бо такою мовою жерці писали книгу правди, розширює експресивність висловлення і набуває смислового відтінку 'яскравий, що виділяється з-поміж інших вишуканістю і красою, позитивним забарвленням, правдою': «Зі сонця зроблено папір, // А слово витесане з криці, // Та книгу правди з давніх пір // Жерці

тримали в таємниці. // А потім збудували храм // Для вічно сяючого слова, // Та зроду не ступала там // Дитина бідна мужикова» [там само : 20].

Д. Павличко уживає при лексемі *слово* означення *гостре* і *просте*, підкреслюючи правдивість і нагальність у сучасному світі таких слів: «І на дорогу в ясний світ // Вже вийшло *слово* правди *гостре*, // Воно не гнеться, ніби дріт, // Воно, як промінь сонця, *просте*» [там само : 21]. Поет іменує ці слова праведними: «На всі часи ті *праведні слова!*» [там само : 89].

Лексема *слово* набуває узагальненого значення у сполученні з означенням *власне*, адже *власне слово* для поета — це його твори, творча спадщина: «Я не ваш, не ваш, панове, // Не до вас я чарку п'юю! // За життя своєї мови // *Власним словом* постою» [там само : 34]). В іншому контексті вислів *власне слово* асоціюємо з особистими переконаннями, що мають вербалізуватися в кожного по-своєму: «Говори, хай здригнуться окупантів онуки, // Що обсіли наш край, як трійлива мухва! // Не цитуй Маяковського від страждання і муки, // А шукай *невідбутні* і *власні слова!*» [там само : 122].

Словосполученням *своє слово* поет актуалізує значення самотності, неповторності української мови, витвореної віками: «Таж Бог сказав тобі, що Україна згине, // Як *свого слова дух* та золота віддасть!» [там само : 65], «Не бійсь нічого: ти навек жива! // Ти повтори в душі і на Майдані // *Свої слова*, тобі Всевишнім дані» [там само : 89].

Словосполучення *наше слово*, крім того, що підкреслює його належність українцям, ще й має дотичність до семи 'спільний, сукупний': «Хай почує москва громи *нашого слова* // І збагне, що Мазепа і Шевченко живі, // Що не випила птаха жажна двогорова // Те, що сховане в нашій державній крові» [там само : 122].

Отже, репертуар вербалізаторів концепту *слово, мова* в поетичному доробку Д. Павличка репрезентований багатьма лексемами, серед яких ми виділяємо центр і периферію. До центру названого концептуального поля належать лексеми *слово* і *мова*, до периферії — *глагол, суржик, пісня-мова, український словник, лексикон, матюки* та ін. Значення центральних номенів можуть переплітатися, накладатися один на одного. Слова периферійного номінативного поля в поезіях Д. Павличка є засобом створення позитивних (урочистості, піднесеності) чи негативних (зниженості) конотацій.

Трансцендентальна сутність образу *слово* виявлена в тому, що в окремих поезіях воно набуває антропоморфних ознак, в інших постає як культурне надбання народу у зв'язку з уведенням у контекст абстрактних понять (*безсмертя духу, думка боготворна, щоденне чудо, відвага, надія, наснага, сила*) чи як невід'ємна частина побутових, соціально-історичних і суспільних обставин при сполученні з найменуваннями конкретних предметів (*зерно, хліб, пісня, прізвище, сім'я*), назвами понять суспільно-політичної сфери (*державна, територія*), історичних подій (*золота підкова Майдану*).

Сутність концепту *слово* розкрито також через найменування морально-етичного змісту — *невмирущість, свобода, дух народу, кров предків*. Таким чином митець демонструє глибинні витоки української мови, її зв'язок із ментальністю народу, що відображено в назвах навколишньої дійсності.

Д. Павличко надає лексемі *слово* нових семантичних відтінків при сполученні з означеннями *рідне, сяюче, гостре, просте, затасне, нерідне, мамине, материнське, своє, наше, праведне, мудре, вічне, зряче, слово з крищі*.

ЛІТЕРАТУРА

- Гладир Ю. Ф. Концепт *слово* у поезії Миколи Вінграновського. *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського*. Миколаїв, 2011. Т. 4. Філол. науки. Вип. 8. С. 18–23.
- Глуховцева І. Мова — не народ, а нація й держава (Дмитро Павличко про мову). *Стратегічні інновації соціальних комунікацій та іноземної філології в умовах кризи* : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 1 черв. 2024 р.) / уклад. М. М. Набок. Суми : Сум. держ. ун-т, 2024. С. 343–348.
- Заремська І. М. Вербалізація концепту «мова» в публіцистичних творах Ліни Костенко. *Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 8. Філол. науки (мовознавство), 2012. Вип. 4. С. 103–109.
- Ковтонюк Н. П. Полісемантичний концепт «слова» в прозі Е. Андіївської. *Наук. вісн. МДУ ім. В. О. Сухомлинського*. Філол. науки (літературознавство). 2015. № 1. С. 74–78.
- Мех Н. О. Інтерпретація концептів *слово, мова* в українській культурній традиції : монографія. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2008. 211 с.
- Мех Н. О. Наскрізні концепти *слово, мова, думка* у філософсько-релігійній та мовній картинах світу Григорія Сковороди / відп. ред. С. Я. Єрмоленко; НАН України, Ін-т укр. мови, Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; Київ, 2005. 237 с.
- Мочалова Н. С. Концепт *слово* в українській мовній картині світу. *Гуманітар. вісн. Нац. ун-ту кораблебудування ім. адмірала Макарова*. Миколаїв : НУК, 2015. Вип. 8. С. 39–41.
- Огар А. Вербалізація концепту *слово* (на матеріалі роману Раїси Іванченко «Отрута для княгині»). *Пробл. гуманітар. наук* : зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Серія «Філологія». Дрогобич : Видавн. від. ДДПУ ім. Івана Франка. 2015. Вип. 36. С. 78–87.
- Остапчук І. І. Тропи та тропеїзація англомовного масмедійного дискурсу : дис. ... канд. філол. наук. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2016. 230 с.
- Пахомова О. А. Концепти «мова», «слово» в буденній свідомості українців. *Одес. лінгвіст. вісн.* : спец. вип. Одеса, 2017. С. 167–171.
- Фаріон І. Шевченків концепт *слово* у рецепції Дмитра Донцова, 2017. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/58c26d6a53ccf/> (дата звернення: 25.11.2024).
- Федурко М. Феномен мови-слова у просторі Шевченкового світу. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* [Текст] : зб. наук. пр. Дрогобич : Посвіт, 2014. С. 68–77.

ДЖЕРЕЛА

- ПД Павличко Дмитро. Мова : поезії. Київ : Ярославів Вал, 2019. 128 с.
- СУМ Словник української мови : в 11т. / редкол.: акад. І.К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка. 1970–1981.
- СУМ–20 Словник української мови : в 20 т. Т.1–13.– URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=219301&page=1799> (дата звернення: 26.11.2024).

Дата надходження до редакції: 27.12.2024

Дата надходження після доопрацювання: 16.01.2025

Дата затвердження редакцією: 20.01.2025

REFERENCES

- Farion I. (2017). Shevchenkiv kontsept *slovo* u retseptsii Dmytra Dontsova. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/58c26d6a53ccf/> (last accessed: 25.11.2024). [In Ukrainian].
- Fedurko M. (2014). Fenomen movy-slova u prostori Shevchenkovoho svitu. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri*: zbirnyk naukovykh prats. Drohobych: Posvit, 68–77. [In Ukrainian].
- Hladyr Yu. F. (2011). Kontsept *slovo* u poezii Mykoly Vinhranovskoho. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnogo universytetu im. V. O. Sukhomlynskoho*. Vol. 4. Filolohichni nauky. Iss. 8, 18–23. [In Ukrainian].
- Hluchovtseva I. (2024). Mova — ne narod, a natsiia y derzhava (Dmytro Pavlychko pro movu). *Stratehichni innovatsii sotsialnykh komunikatsii ta inozemnoi filolohii v umovakh kryzy*. Materialy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Sumy, 1 chervnia 2024 r.). M. M. Nabok (Comp.). Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet, 343–348. [In Ukrainian].
- Kovtoniuk N. P. (2015). Polisebantychnyi kontsept «slova» v prozi E. Andrievskoi. *Naukovyi visnyk MDU im. V. O. Sukhomlynskoho*. Filolohichni nauky (literaturoznavstvo), (1), 74–78. [In Ukrainian].
- Mekh N. O. (2008). Interpretatsiia kontseptiv slovo, mova v ukrainskii kulturnii tradytsii. Pereiaslav-Khmelnitskyi: Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichniyi universytet im. H. S. Skovorody. [In Ukrainian].
- Mekh N. O. (2005). Naskrizni kontsepty *slovo, mova, dumka* u filososko-relihiinii ta movnii kartynakh svitu Hryhoriia Skovorody. Kyiv. [In Ukrainian].
- Mochalova N. S. (2015). Kontsept *slovo* v ukrainskyi movnii kartyni svitu. *Humanitarnyi visnyk NUK*. Mykolaiv : NUK, Vyp. 8. S. 39–41. [In Ukrainian].
- Ohar A. (2015). Verbalizatsiia kontseptu slovo (na materiali romanu Raisy Ivanchenko «Otruta dlia kniahyni»). *Problemy humanitarnykh nauk*: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Serii «Filolohiia». Drohobych: Vydavnychi viddil DDPU imeni Ivana Franka. Iss. 36, 78–87. [In Ukrainian].
- Ostapchuk I. I. (2016). Tropy ta tropeizatsiia anhlomovnoho masmediinoho dyskursu. Cand. of Philol. Sc. Diss. Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Lviv. [In Ukrainian].
- Pakhomova O. A. (2017). Kontsepty «mova», «slovo» v budennii svidomosti ukraintziv. *Odeskyi lnhvistychnyi visnyk*. Spec. iss., 167–171. [In Ukrainian].
- Zaremska I. M. (2012). Verbalizatsiia kontseptu «mova» v publitsystychnykh tvorakh Liny Kostenko. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Serii 8. Filolohichni nauky (movoznavstvo). Iss. 4, 103–109. [In Ukrainian].

SOURCES

- PD Pavlychko Dmytro (2019). *Mova : poezii*. Kyiv: Yaroslaviv Val. 128 s. [In Ukrainian].
- SUM Slovnyk ukrainskoi movy : in 11 vols. (1970–1981). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- SUM–20 Slovnyk ukrainskoi movy : in 20 vols. Kyiv. Vol. 1–13–. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=219301&page=1799> (last accessed: 25.11.2024). [In Ukrainian].

Received: 27.12.2024

Received in revised form: 16.01.2025

Accepted: 20.01.2025

Kateryna HLUKHOVTSEVA

Ukrainian Language Department,
State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University»,
3 Ivan Bank St., Poltava, Ukraine
E-mail: hlukhovtseva@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5581-2204>

Iryna HLUKHOVTSEVA

Department of Pedagogy, Ukrainian Philology and Journalism,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,
17 John Paul II St., Kyiv, Ukraine
E-mail: IrynaYaroslavna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3265-4733>

**THE CONCEPTS OF *СЛОВО* AND *МОБА* IN DMYTRO PAVLYCHKO'S
POETIC CREATIVITY**

The article examines the concept of *word, language* in the poetic work of D. Pavlychko, which is verbalized by many lexemes, among which we distinguish the center and the periphery. The lexemes *word* and *language* belong to the center of the named conceptual field, and the periphery includes *the verb, surzhuk, song-language, Ukrainian dictionary, lexicon, swear words*, etc. The meanings of the central verbalisers can be intertwined, superimposed on each other. The lexeme *word* acquires additional semantic shades in the context of such nouns as a *healthy nation, people, state, territory, land*, for which language is an identifier, because it indicates the independence of the nation, the independence of the state, the autochthonous nature of the people who have lived on this land since time immemorial. Correlating the poetic image of the word with the names of the socio-political sphere helps to comprehend the importance of language for the formation of the state in Ukraine.

The implementation of the concept of *word* is also carried out with the involvement of names of moral and ethical content — *immortality, freedom, the spirit of the people, and the blood of ancestors*. The poet identifies the word with a person, creating a personified image of the word. Thus, the poet demonstrates the deep origins of the Ukrainian language, its connection with the mentality of the people, which is reflected in the names of the surrounding reality.

For the average native speaker of the Ukrainian language, the word is a *daily miracle, sun, heart, blood, a proud song, courage, strength, family, an unfettered soul, hope and inspiration, a palace*, which also give unique new connotations to the entire expression, emphasize that individuals associate their native language primarily with their native home, mother, and family.

The poet also speaks about the achievements of Ukrainians in the field of literary creativity, calling the language creativity of T. Shevchenko — *the dawn of Kobzar*, the creativity of Lesia Ukrainka and I. Franko — *the star of Lesia and Franko*, the poems of M. Rylskyi — *Rylskyi's bright dawn*. The language in the poet's poems appears as the conquest of many generations of fighters for its prosperity. D. Pavlychko divided the speakers of the language into two groups. On the one hand, *nation and brothers*, and on the other — *werewolves, khokhols, mughals, cold officials, foreheadless tribe, janissaries, and worthless people*.

The lexeme *word* acquires new semantic features in combination with the definitions of *native, shining, sharp, simple, hidden, non-native, mother's, maternal, own, our, righteous, wise, eternal, sighted, and the word from the scream*.

Keywords: concept, metaphor, analogy, antonyms, semantic nuances.